

Ember Mária író, műfordító, újságíró 1931-ben született Abádszalókon és 2001. december 31-én hunyt el Budapesten. Folyóiratunk társalapítója volt 1994-ben, rá emlékezünk a Holokauszt 70. évfordulóján és 20 éves jubileumunkon is. Életművéből választottuk ki alábbi könyvét, mely nagy sikert aratott 1976-os megjelenésekor, hiszen az ismert Munkácsy-díjas festőművész, Herman Lipót (1884-1972) eredeti rajzait adta közre saját szövegével. A könyvet folytatásokban közöljük.

Ember Mária szövege, Herman Lipót rajzai

Jár-ke, mint zsidóban a fájdalom

(folytatás)

A zsidó a magyar közmondásban című tanulmányában 1908-ban Flesch Ármin mohácsi rabbi *Nyöszörög, mint zsidóban a fájdalom* vagy *Jár, mint zsidóban a fájás* formában adta közre ezt a szólásmondást. Úgy látszik, a jiddis variánst nem ismerte – s értelmét pusztán a magyar paraszti környezetből vezette le. „A magyar paraszt bizonyára nem oly fogékony (értsd: érzékeny. – E. M.) a természeti behatásokkal szemben, mint a nehéz testi munkához nem szokott zsidó...” – fejtegette, igyekezvén megközelíteni a másik fél nézőpontját.

Ugyanakkor azzal biztatja magát és kortársi olvasóit a néprajz iránt érdeklődő, tudós zsidó pap, hogy a zsidógúnyoló magyar kiszólások nem is igazán zsidógúnyolók. „A magyar a zsidóval szemben évődéssel élt akkor is – írja –, amikor általánosítva csalónak nevezett minden zsidót: kitűnik ez abból, hogy humorosan fogta fel a csalás azon fogalmát, mellyel a zsidót összefüggésbe hozta. *Csaljuk meg a zsidót* – alkalmazta önmagára, ha ketten gyűjtanak pipára egy gyűjtővel...”

Magam is érvelgetek-bizonygatok hasonlóképpen. Allítom például, hogy a *Jár-ke, mint zsidóban a fájdalom*: nem antiszemita szólás. Amiként nem antiszlovák a *Válogat, mint tót a vadkörteben*, és nem antibernátista a *Kapkod, mint Bernát a mennykőhöz...* Flesch Ármin arról igyekszik meggyőzni, hogy „csupán felismerték a zsidó szerepét a gazdaság terén” azok, akik nyilván nem kevés malíciával nyugtázták a század elején, hogy *Ritka vásár zsidó nélkül*, vagy, egy kissé megtekerve: *Egy zsidó nélkül megeshetik a vásár* (de már sok vagy mind nélkül bizony nem – miként Flesch Ármin értelmezi). Tanulmányában nagyszámú, mára már kiveszett – a vidéki zsidóság vesztével talaját vesztett – közmondást és szállóigét idéz; de hát nemcsak a magyar vidékre, hanem a fővárosra sem érvényes már, amit a század elején még, ha azt akarták mondani valamire, hogy „sok”, így is kifejezhették: *Annyi, mint Ó-Budán a zsidó gyerek...*

A magyarországi szólásmondások közül, melyek zsidókkal kapcsolatosak, a legismertebb az, hogy

„...és most ott tart, ahol a mádi zsidó”. A mondás olyan régi, hogy értelme, illetőleg a kiváltó oka tökéletesen elhomályosult. Közkeletű magyarázata egyszerű és parasztos: Mád községből (Tokaj-hegyalja) elindult egy zsidó szekeres-tül-lovastul. De elbóbiskolt a bakon, a ló meg hazavitte... Az egyszeri anekdota a nemzeti kultúra része lett, s a rátóti legényekről szóló történetek közeli rokona.

Érdekes, hogy tanulmányába a mohácsi rabbi nem vett fel jiddis nyelvű szólásmondásokat (még olyan rontott, kevert formában sem, ahogy Herman Lipót hozta fel őket gyerekkori emlékei közül). Flesch Ármin kizárólag a magyar anyanyelvűeket gyűjtötte és elemezte. A fentit például, a mádi zsidó-

ról szólót ilyen szépen magyarázta: „Mikor a zemplén megyei faluból kocsiján kiindul a zsidó kereskedő és hosszú bolyongás után megint csak a saját falujában találta magát – innen a minden eredménytelenségre és idővesztésre szokásos közmondás.”

Pajzán szólások is akadnak perzse a zsidó szállóigék között. *Purim darf man alles tun – nach Jontev stellt sich eraus, wer e Asesponem war!* – ez a mondás hosszabb magyarázatra szorul, mielőtt magyarra lefordítanám. A *purim*: zsidó örömnep, valóságos karneváli ünnep február végén, március elején, de történelmi emlékű ünnep is. Annak emléke, hogy Ahasvérus perzsa király feleségének, Eszternek sikerült megakadályoznia a zsidók kiirtását a perzsa birodalomban. „Ez az Ahasvérus, az, aki uralkodott Indiától fogva Szerencsenorszáig százhuszonhét tartományon” – olvashatjuk Eszter könyvében a Bibliában Károli Gáspár fordításában; s a gonosz Hámán volt az, aki a zsidó lakosság kiirtását tervezte... Miután ezt akkor egy szép és okos asszonynak sikerült megakadályoznia, nem utolsósorban szépsége erejével...: a purim féktelenül vidám ünnep volt: „*Purimkor mindent szabad*” – így szól a mondás, amit egy táncoló parasztzsidó férfit és nőt ábrázoló rajza (32) alá írt Herman Lipót, nem feledkezvén meg fanyar folytatásáról sem, mely (kijózanítóan) így hangzik: – *Majd ünnep után kiderül, ki volt a szemtelen pimasz!*, azaz ki ment túl messzire.

– Na, ezek is jobban tették volna, ha egy pohár hideg vizet isznak! – hallottam olykor-olykor odahaza, s talán én is ide írhatom Herman Lipót nyomán: *(anyám mondta)*. Utalás ez egy ismert zsidó viccre, amelyet nyilván hosszabban is el lehetne mesélni, de talán elegendő röviden csak annyit felidézni belőle, hogy a fiatal (vagy talán már nem is olyan fiatal) zsidó asszony elmegy a paphoz tanácsot kérni, mit kellene tennie, hogy ne essen teherbe.

A rabbi gondolkozik, gondolkozik, azután azt mondja:

– Hát talán inni kéne egy pohár vizet.

Az asszony izgatottan kérdezi:

– Előtte? Utána?

Mire a rabbi:

– Helyette.

Egyébként itt ül a rabbi a következő rajzon (33), s itt áll előtte a tanácsot kérő asszony is, igaz, most más ügyben. A hagyományos kóser háztartásra olyan nagyon sok előírás vonatkozott, hogy nemegyszer ajánlatos volt megkérdezni a rabbit. „A zsidó háziasszony kezét igen szigorú rituális szabályok, előírások kötötték, kötik meg. Olyan előírások, amelyek Mózes öt könyvéig, a Tóraig nyúlnak vissza, és amelyeket a törvénytudók évezredek át értelmeztek,

33

magyaráztak és szájhagyomány útján, majd kódexbe foglalva örökítették át nemzedékről nemzedékre” – írja Magyarországi zsidó ételek című könyvében Herbst Péterné Krausz Zorica. Például „a háziasszony a tömött libának és kacsának a begyét és nyelősövét még feldolgozás előtt tüzetesen átvizsgálta, minthogy a tömés következtében az említett szerveken sérülés, lyuk, heg, összenövés keletkezhetett, ami kérdésessé tette az állat kóser voltát”. Már pedig, ami *nem kóser* – és ezt a kifejezést hazánkban számos dologra nemcsak a zsidók használják –, az *tréfli* (jiddisül: *tréfe*).

A rajzon látható falusi zsidó asszony valami hibát találhatott a levágott libában. (Lehetett az – hogy tovább idézzem a tudós háziasszony könyvét – például olyan rendellenesség, „hogy a szárnyasnak korábban eltört s utána összeforrta a szárnya”, de észlelhetett a nő bontás közben „az állat belsejében zúzódást, vérösszefutást, a beleken himlőket, a zúzában belefúródott szöveget” és így tovább. A mesebeli hal, gyomrában az aranygyűrűvel, ugyancsak nem volt kóser...)

A libának szomorúan csüng ki a nyaka a kosárból, az asszony is szomorú arcot vág. Amit a rabbi megfogalmaz, általános érvényű bölcsesség: *Wenn scheile, schon trefe*, azaz *Ha* (valami) *kérdéses, akkor már nem kóser*.

Talán ebből az élettapasztalatból (is) fejlődött ki az a szólás-mondás, amit egykori munkaszolgálatosoktól, deportálásban megmaradtaktól utóbb ismételt hallottam: *Nur nicht fragen!* (Csak kérdezni ne!) Mert, ha kérdezni kezd az ember, az már régen rossz.

Ám erről a rajzról eszembe jut még egy vicc – hiába a vicceknek már ez a természete. Elmegy a falusi zsidó asszony a rabbihoz tanácsot kérni, mert hullanak a libái: mit tegyen?

A rabbi gondolkozik, gondolkozik, azután megkérdi:

– Mondd, lányom, kijárnak a te libáid a legelőre?

– Természetesen, rebbelében.

– De nappal vagy éjjel?

– Természetesen nappal, rebbelében.

– Hát akkor fordítsd meg a napi beosztást. Ezentúl nappal legyenek bezárva az ólba, és éjszaka legeljenek.

Az asszony hálálkodva elmegy. De alig néhány nap múlva ismét felkeresi a rabbi panaszával: már a maradéknak is elhullott a fele.

A rabbi gondolkozik, gondolkozik, azután megkérdi:

– Mondd, lányom, kapnak a te libáid elegendő vizet?

– Kapnak, rebbelében.

– Tömés előtt vagy után?

– Utána, rebbelében.

– Akkor fordítsd meg a táplálásuk rendjét. Előbb adj nekik inni, azután tömd őket.

Az asszony elsiet a jótanáccsal. De alig telik bele néhány nap, sírva járul a rabbi elé: mind elhulltak a libái.

A rabbi gondolkozik, gondolkozik, azután így szól:

– Igazán sajnálom. Pedig még annyi ötletem lett volna.

Mit Écesz bin ich versehn: ötletekkel, bölcs tanáccsal, vagyis *Écákkal el vagyok látva* – nemcsak zsidók szájából hallani ezt a mondást Magyarországon. Herman Lipót pompás ceruzarajzán (34), melynek a művész eredetileg a 25-ös számot adta, láthatóan nagy gondban tanakodnak a férfiak. *Écákkal bizonyára el vannak látva...*, de hogy hogyan legyenek úrrá a bajokon, a mindennapi gondokon, azt nem tudják.

Pénzzavar ellen lehetett egykor megoldás a házasság. Egy jó parti. A ki tudja, milyen csoportosításban, ugyancsak 25-ös számmal jelölt, lavírozott tusrajzán, melyre utólag még toulouse-lautreci sárgákat is festett (35), Herman Lipót bizony elég kellemetlen arcbereendezésű vénkisasszonyt ültetett a páholyba. S hogy mit gondolt magában az őt tisztelettel üdvözlő gavallér? *Schén is anders!* Magyarán: *A szép, az más!* Aki szép, az másként néz ki!... Régi ismerősei mesélik, hogy Herman Lipót még öregkorában is hajlamos volt arra a srácos szemtelenségre, hogy ha szembetalálkozott egy csúnya nővel az utcán, hangosan azt mondta a társaságban

34

35

36

levőknek: Aber schön is anders! De aki szép, az nem ilyen!

Eredetileg 82-es számmal jelzett tollrajzán (36) ellenben mintha a lányokat óvna a hozományvadászoktól vagy egyszerűen csak a gyenge partitól. *Was nützt e Jüing mit Sporen, a ser hat kein Ferd nit* – ez magyarul nagyjából annyit tesz, hogy *Mit ér egy ficsúr sarkantyúval, hogyha lova nincsen?* Nem tudom, zsidó szólásmondás-e ez igazán? Dehát mindegy. A lovacska, „aki” nincs, oly lendületes...

Egészen másfajta lendület viszi egy különleges kék tollrajznak a szereplőit (37). A háromszög-kompozíció szétnyílik és összezárul velük, csupa gömbölyűség, csupa érzékiség, csupa hús ez a kis mű, amelynek ihlető mesterét nem nehéz felismernünk: Rubens! A szabin nők elrablása jut hirtelen eszembe... Herman Lipót azt a szólásmondást jegyezte e kép alá, hogy *Gewalt is nicht alles*, vagyis *Az erőszak nem minden...* Látva a situációt, inkább úgy fordítanám, hogy megfordítanám: *Nem minden erőszak...*

Örömmel adom közre ebben a változásban Herman Lipót egyik irkalapját-firkalapját (37/a), mely betekintést enged a művész műhelyébe. Tanulmányrajzok között – pompás kis önarcképe is köztük van! – egyszer csak kibontakozik egy kompozíció, melyet bizonyosan ebbe a kötetbe szánt volna volna, ahhoz a zsidó szállóigéhez illusztrációként,

37

37/a

hogy *E schön Ponem is e halbe Nedan!*, azaz *Egy szép (női) arc – fél hozomány!*

És már mióta ígértem azokat a rubensi idomokat!

A tán legrubensibbek azon a rajzon láthatók (38), melynek aláírása: *Auch eine Beschau?* A *Beschau* szó ez esetben *lánynevezőt* jelent, ám a mondat kérdő szerkeze és a kérdőjel a végén: *gondolkodóba ejt. Ez is egyfajta lánynevező volna?* – körülbelül ez a kérdés

38

39

40

41

hangulati értelme, s ahogy jobban szemügyre vesszük a rajzot a két lenge öltözötű hölgyikával, érteni kezdjük a helyzetet.

Bordélyról, prágai bordélyháizról is anekdotázgatott a művészasztalnál Herman Lipót. Az első világháborúban négy és fél évig volt katona, az első öt hónapban frontszolgálatra volt besorozva Szerbiában, majd egy évig Prágában élt mint hadifestő (1916-ban a nagy bécsi hadikiállításán szerepeltek is a művei). Prágában – mesélte utóbb a pesti társaságnak – sűrűn eljárógatott társaival az egyik kuplerájba, s amikor aztán átvezényelték őket az olasz hadszíntérre, a prágai pályaudvaron szolid nappali eleganciával öltözve, a madámmal az élen, megjelent az egész hölgykoszorú, integetni a törzsvendégek után.

A nagyon kövér nőkre egyébként volt egy visszatérő szava Herman Lipótnak, még az sincs kizárva, hogy a prágai emlékeknek áldozott vele: „Malvin”-nak nevezte őket. „Malvin – miként maga jellemezte A művészasztalban – igen molett nő, némi foltokkal a múltjában, de mégis a játékosok véd-szentje, a kedély tizedik múzsája...”

Persze, lehetséges, hogy tévedek, amikor e rajz magyarázatáért most még Bécs után a másik szomszédba: Prágába ruccanok át. Lehetséges, hogy van a zsidó folklórból fakadó magyarázata is, csupán én nem ismerem.

Ám a most következőket sem érzem annyira zsidónak – hanem szövegükben inkább bécsiesnek, szellemükben pedig általánosan emberinek. Amin

42

nincs is mit csodálkozni, hiszen férfi és nő viszonyáról van szó...

Férfiaknak szóló jótanács akar lenni a következő, lendületes vonalvezetésű, háromszög-szerkezetű rajz (39) aláírása: *E miesse Mad gebt man ka Küssl!*, ami magyarul annyit tesz, hogy *Rút nőt ne csókolj meg*, és zárójelben ott a magyarázat, hogy miért ne: mert *Se brüssst sach damit*, vagyis *Mert eldicsekszik vele*. Hát igen: rút nő diszkréciójára nem lehet számítani... (túlságosan örül).

Egy másik csúf nőszemély nézegeti magát a tükörben a 40-es rajzon. *As die Majd is miess, sogt sie: Der Spiegel is schuldig*, azaz *ha a nő csúf, azt mondja: a tükör tehet róla*. Hogy is van az az orosz közmondás, amelyet Gogol helyezett mottóként A revizor élére? „Ne a tükröt átkozd, ha a képed ferde.” Karinthy Frigyes fordításában: „Nem a tükör görbe...”

A kép margóján további jellemzést is ad modelljéről Herman Lipót. *Sie hot ganz klajne Ágn (Augen), e dicke Nos, e unschenen Münd, e schlachten Teint – ünd in Ganzen is se doch miess*, vagyis: *Egészen aprók a szemei, vaskos az orra, nem szép a szája, rossz a bőre – és egészében mégis ronda*.

A *miess* („magyarul” *mísz*) jiddis szó. Így magyarázza az Idegen szavak és kifejezések szótára: 1. kedvetlen, lehangolt, unott; 2. nem tetszetős, nem kívánatos (ez utóbbit főleg fiatal nőre vonatkoztatva mondják). „Míszem van” – panaszkodunk, ha rosszkedvűen, világfájdalmasan ébredtünk, nem is tudjuk pontosan, mi bajunk...

Eszembe jut erről egy régi német vicc – és az, hány további árnyalata lehetséges magyarul a szónak.

Két barát beszélget. Azt mondja az egyik a másikkal:

– Nézd, barátom, én megértem, hogy elvetted azt a nőt. Nagyon meg lehattél szorulva. De hogy bírsz vele élni?

– Egyszerű – feleli a másik. – Mielőtt belépnék a házunk kapuján, elkezdem mondogatni: „Sie ist doch nicht so miess...” „Sie ist doch nicht so miess...” „Sie ist doch nicht so miess...”

Vagyis, leműfordítva: „Nem is olyan ronda...” „Nem is olyan unalmas...” „Nem is olyan hervasztó...”

43

44

Ismét a férfiaknak szóló jótanács olvasható a 41-es rajz alján: *Besser e junge Almone, wie e alte Mad*. Az a (férfiak körében különben is elterjedt) nézet fogalmazódik meg itt, miszerint *Jobb egy fiatal özvegy, mint egy öreg lány*. Nos, igen: aggszűznek lenni sosem volt előny...

Azon az olaj alapú kis tustfestményen (42) a *mísz* szó további árnyalata idéződik fel: *Lieber a miesze Chanese, wie a schene Levaje*, tehát: *Inkább egy kelleetlen esküvő, mint egy szép temetés*. Hogy melyik fél megy itt kedvetlenül, szíve ellenére a házasságba? Lehetséges, hogy mind a ketten.

Még szomorúbb bölcsesség a következő, pedig a rajz (43) igazán bájos: *Wenn ein alter Mann nemt e Beszüle, hoben beide nit kein grojsze Gedüle*. Magyarul s magyarán: *Ha egy öregember elvesz egy szűz lányt, egyiküknek sem lesz sok öröme*.

No persze: *E Schäne Mad, ka Narischkat!*, vagyis *Nem bolondság egy szép asszony!* (44) Ám Herman Lipót gúnyoros-humoros világszemlélete nem hagy

45

néhány szó, hogy a jiddis szavak némelyikét nemzsidók is ismerik, használják. Ezek közé tartozik a „pónem”. A „mázli” (szerencse) és ellentéte a „córész” (baj, balszerencse). Esetleg a „mispóche” (család).

No és a „halef, Kalef, künef”? De ez egy tréfás mondóka. Mert a „halef” jiddis szó ugyan (kést jelent), a „Kalef” azonban a srácnyelvben a Moszkva tér szinonímája, a „künef” pedig a magyar „könyv” szó szeleburdi eltorzítása – a széphangzás mián...

Hagyjuk abba a komolytalanlankodást; vissza a „széphangzástól” ahhoz a mély tekintetű szépasszonyhoz, akit oly gyöngéden vesz körül a férje. (Gyöngédsége még nagyobb, ha kedvéért lemondott a fele

46

hozományról...) A szép asszonyra azonban vigyázni is kell! Bizony mondom néktek, nem illik, nem ajánlatos mások előtt becézgetni... Egy másik finom, érzelmes rajzon (45) a kosztosdiák szeme láttára szeretgeti a feleségét a férj. A bölcs mondás szerint *Nem szabad egy fiatal fiút sokáig hagyni bámészkodni*, vagy ahogy a lap alján olvasható: *A Jüngen tor (darf) men nitlassen lang züsehen*. Voltaképpen arra int hát a fanyar tapasztalat, hogy ne enyelegjetekek, ne cicázatok sokáig holmi süvölvények előtt – mert azok esetleg kedvet kapnak és elkívánják felebarátjuk nejét...

Osztolni pedig ... ugyan ki szeret? *Jobb egy rút asszony (egy mízs...), ha az enyém, mint egy szép feleség, aki a másé* – mondja ki nem egy férfi véleményét a 46-os számmal jelölt kék ceruzarajzán Herman Lipót. *Besser e miess Weib für sich, als eine schöne für andere*. (Akad férfi azonban, akinek épp ellenkezője, az az álláspontja, hogy – ismert, régi vicc poénját idézem: – „Inkább vagyok társ egy jólmenő üzletben, mint egyedüli tulaj egy üres boltban”).

Milyen érzéki arcocskát, kívánatos testet kanyarított elének a művész tustolla azon a rajzon (47), amelynek aláírása: *E schlachtes Weib is Teufel im Haus und e Engel auf der Gass*, magyarul: *Egy rossz asszony ördöge a háznak, de az utcán angyal*. Udvarolnak is neki, elemében is érzi magát, valósággal ficánkol...

De most látom, még nem kerítettem sort rá, hogy elmondjam, mi volt a módja régen, vallásos zsidó házaknál a leánykérésnek. A kérő – A 48-as számú rajzon az a kis kecskeszakállas, girhes figura –, a *bocher*, ahogy jiddisül a fiatallembert mondták, nem lehetett a saját szószólója, nem kérhette meg az apától reménybeli menyasszonya kezét. *A Bocher darf kan Schadchen nit sein* – Ez a kép aláírása; s akik ismerik Sólem Aléchem Tóbiás, a tejesember című novellafüzérét, vagy látták a színházban, a moziban a belőle készült Hegedűs a háztetőn című mu-

hatta ezt a megállapítást ennyiben. Mert hogy is van ez? Egyedül arról essék szó, mily jól járt a férj, ki ily kincsre tett szert? Hátha a nő még jobban járt, hiszen – olvasható második képaláírás-lehetőségként a jobb felső sarokban – *E schön Ponem is e halbe Nedan*, vagyis *Egy szép arc – fél hozomány!* Egy szép pónem...

Láttuk már ezt a képaláírást Herman Lipót emlékezetes tanulmányrajzlapján. Arról is esett már

sicalt, rá fognak ismerni a szituációra. Anatevkában vagyunk, s Mótl, a szegény szabósegéd odaáll az apósjelölt elé, hogy feleségül kérje a lányát. Először csak példálódzgat, lakodalomra célozgat. Az apósjelölt kezdi azt hinni a fiatalemberrel, hogy alkalmi házasságközvetítőnek csapott fel (nyilván némi javadalmazás ellenében). „Tán tudsz valami jó partit az én Cejtl lányomnak?” – kérdi tőle. A fiatalember felragyog. „Eltalálta” – mondja. „És ki lenne az a jó parti?” – érdeklődik az apa. „Hát én” – feleli a fiú.

Az apósjelölt magából kikelve kiabálni kezd:

– Bolond vagy? Elment az eszed? Te magad vagy a házasságközvetítő és a vőlegény? Magad muzsikálsz majd az esküvőn is?!

Nem tudom, miért nem lehetett a kérő a saját képviselője, miért *Nem lehet a bócher a saját sadchene*. Megkérdeztem valakit az idősebb – és egykoron válásosabb – nemzedékből, miért volt ez így, s ő hosszasan tünődés után bevallotta, hogy ő sem tudja. Csak annyit tud, hogy „Még a legkódisabb zsidó sem sajnálta a pénzt a házasságközvetítőől; így kívánta meg az illem”.

A praktikus okra, hogy miért kellett összesad-*chenolni* a házasságokat, könnyen rátalálunk. „Nem akárkinek jut osztályrészül eljutni Korinthoszba” – jegyezte fel Leveleiben kétezer éve Horatius, de még ötven évvel ezelőtt is éltek emberek közép- és kelet-európai falvakban, akik úgy haltak meg, hogy nem jutottak túl falujuk határán. Különösen a nők nem (mert a férfiakat csak-csak elvitték katonának, ennek köszönhetően világlátott emberekké váltak, s egy életen át mesélgettek róla...). A házasságközvetítés kialakulásának az elzárttság volt tehát az első és legfontosabb oka – és korántsem csak a zsidók körében! Összehozott házasságok minden közegben kötettek. Gondoljunk csak a művelt latinból a magyar paraszti nyelvbe beszüremlett, belesimult *kom-mendálni*, *komendálni* igére! A sadchenek között nők is akadtak, többnyire özvegyasszonyok, akik a szerény megélhetés kedvéért kénytelenek voltak mozgékonyak lenni – s hozni-vinni a hírt egyik háztól a másikhoz eladó leányokról, nősülendő korú fiakról.

De visszatérve még Herman Lipót rajzához: úgy vélem, az nem lehet vitás előttünk, hogy a hosszú pipát szívó férfi, ez a régi magyar falusi zsidó típus: a reménybeli örömapa. A mellette ülő nő ellenben lehet a leendő örömanya is, vagy ő a leány, akinek a kezét kéri. A rajz bal szélén a kövér nőszemély (egy „Malvin”!) lehet a kívánatos leányzó is – ha emez az anyja –, de lehet a házasságközvetítő is – ha emez a leány. S mintha dörzsölné a kezét örömeiben... abban a már soha vissza nem térő régi vidéki zsidó életben.

47

(A befejező részt következő számunkban közöljük!)

48